

دهزگای O.P.L.C
بو چاپ و بلاوكرنه وهی
ژماره (۲۶)

فهلسه فنه و یاسا له چه ند و تار یكدا

د. كه مال سه عدی مسته فا

مامؤستای مافی مروؤو یاسای مرویی نیوده وه لته تی

زانكوئی سه لاهه ددین / هه ولیئر

هه ولیئر - ۲۰۰۵

دەزگای چاپ و بلاوگرنەوہی O.P.L.C
پروژەى ماف بو بەرھەمە ياسايەکان
ژمارە (۲۶)

فەلسەفە و ياسا لەچەند وتار پیکدا

د. کەمال سەعدى مستەفا

مامۇستای مافی مروڤو ياسای مروی نیودەولەتى

زانکوی سەلاحەددین / ھەولیر

ھەولیر - ۲۰۰۵

دەزگای چاپ و بلاوگرنهوهی O.P.L.C
پروژهی ماف بو بهرهمه یاساییهکان
ژماره (۲۶)

ناوی کتیب : فهلسهفه و یاسا لهچهند وتاریکدا
دانانی : دکتور کهمال سهعدی مستهفا
چاپی یهکهه : ۲۰۰۵
پیتچنین و کاری کۆمپوتهری : دانهر خوئی
دهرهینانی هونهری : هیوا ابراهیم چهیدری
تیراژ : ۵۰۰ دانه
چاپخانه : کهوئیل

كۆمەلگاي شارستانى ئەو كۆمەلگايەيە كە پېز لە ئازادىيەكان دەگرى
ھەرودھا دەزگاي ديموكراسى تيايدا دادەمەزرى و لەلايەن ئەو دەزگايانەو
كاروبارى ولات بەرپوۋ دەچى نەك لەلايەن كەسانەو .

بەواتايەكى تر كۆمەلگاي شارستانى پابەندى پېزگرتنە لە ياسا ، پلەي
شارستانىتى ھەر كۆمەلگايەكيش بەپىيى برى پېزگرتنيان لە ياسا دەپپورى
ھەرودكو ئەرستو وتەنى .

جاليردا پرسيارىك سەرھەلدەدا ئەويش ئەويە بوچى يلسا ؟ ھەرودھا
بوچى ديموكراسىيەت ؟

ئىمەش لەو لەمدا دەلئىن لە كۆمەلگاي ديموكراسيدا گەل خاوەنى گشت
دەسەلاتەكانە دەسەلاتى ياسادانان ، جى بەجى كردن ، دادگەرى و
لەبەرئەوھى ئەندامانى ئەنجومەنى ياسادانان راستەوخو لەلايەن گەلەو
پىگاي دەنگدانەو ھەلدەبىژدردىن كەواتە ئەوانە نوينەرى گەلن . وەلەبەر
ئەوھى ئەو ئەنجومەنە تايبەتە بە دانانى ياسا لە ولاتدا ، كەواتە ئەو ياسايەي
ئەوان دەرى دەكەن گوزارشت لە بيروپاي گەل دەكات ھەرودكو جان جاك پۇسو
دەلئى . واتە ويست و ئارەزووى گشتى .

كەواتە پېزگرتن لە ياسا پېزگرتنە لە ويست و ئارەزووى گشتى ي كۆمەل .
و لەبەرئەوھى پۇسەي ديموكراسىيەت ئاليەتى كاركردنە بو بەدپھينانى
ئازادىيەكان لەوانە ئازادى دەنگدان و ئازادى خۇپالوتن بو ئەنجومەنى
ياسادانان و ئەنجومەنەكانى تر وەك ئەنجومەنى گەل و ئەنجومەنى پارژو
ئەنجومەنى شارەوانى .

كەواتە لەپىگاي ديموكراسىيەتەو مروف دەتوانى پۇسەي مافەكانى
بكات لە سەروروى ھەمويانەو ئازادىيە كە بە پىرۆزترين ماف دەژمىردى و
سەروروى سەرجمە مافە سروسشتيەكانە .

ئىستا پاش ئەۋەدى پەيوەندى نىۋان كۆمەلگى شارسىستانى و
دىموكراسىيەت ھەروھە پەيوەندى نىۋان دىموكراسىيەت و ئازادىيەكان
بەدەرخست دەتوانىن بلىين دىموكراسىيەتەش لەگەل ھەلبىژاردن
دەخولىتەۋە ، بەچەشنىك ھەركاتىك پرۆسەسى ھەلبىژاردن ھەبوو
دىموكراسىيەتەش دەبىت ۋە بەنەبوونى ھەلبىژاردن ئەۋەش نەبىت ۋە
بەلاۋازى ئەۋەش لاۋازەۋ بە بەھىزى ئەۋەش نەبىت بەھىزە .

كەۋاتە چەندى پرۆسەسى ھەلبىژاردن بەھىزى بىۋ پانتاييەكەسى زىاتربىۋ
زۆرتىنى بۋارەكان بگرىتەۋە ھىندە دىموكراسىيەت پىش دەكەۋىت و
گەشەدەكات .

بۆيە دەتوانىن بلىين لەكۆمەلگى شارسىستانىدا گەل لە پىنگى دەزگا دەزگا
شارسىتانىيە سەربەخۇكانەۋە ھوكمرانىتى خۇى دەكات ، ئەۋ دەزگايانەش
برىتىن لە دەزگا رامىارى و ئابوورى و كۆمەلەيەتى و پۇشنىبىرىيەكان .

دەزگا رامىارىيەكان برىتىن لە پارت و ئەنجوومەنى گەل و ئەنجوومەنى
شارەۋانى ، دەزگا ئابوورىيەكانىش برىتىن لە كۆمپانىيا بازىرگانىيەكان و
بانكەكان و بازارگە ھەرەۋەزىيەكان ، دەزگا كۆمەلەيەتىيەكانىش برىتىن لە
سەندىكا و كۆمەلەۋە يەكىتىيەكان ، دەزگا پۇشنىبىرىيەكانىش قووتابخانەۋ
زانكۆۋ مەلبەندى پۇشنىبىرى و گەلەرىيەكان دەگرىتەۋە .

شاينى باسە ، ئەۋ دەزگايانە ئەۋدەزگايانە تەۋاۋى سەربەخۇى خۇيان
ھەيەۋ دوورن لە دەست تىۋەردانى دەۋلەت و راستەخۇ لە لايەن چىن و
تويژەكانى گەلەۋە و لەپىنگى ھەلبىژاردنەۋە دەستەسى بەپىۋەبردنىيا
ھەلدەبىژىردى .

جابۇئەۋەى ئەم چىن و تويژە نوينەرى خۇيان لەۋدەزگايانەدا ھەلبىژىرن
دەبى پرۆسەسى مافى ئازادىيەھەلبىژاردن بكەن ۋە بۇئەۋەى پرۆسەسى ئەم مافە
بكەن دەبى پرۆسەسى دىموكراسىيەت بكەن كەۋاتە دىموكراسىيەت
سەرەتايەكە بۇ ئازادىيەۋەكو سەۋكى مىسرى جەمال عەبدول ناسر وتەنى .

سەبارەت بە پابەندبوونی كۆمەلگای شارستانی بو بون و نەبوونی زانای فەرەنسى بەناوبانگ برۆدۆن دەلى : (كۆمەلگای شارستانی لە بەرزترین پلەيدا ئەوكاتە دەبى كە فەوزان نيزام يەك دەگرن) واتە ئەوكاتە ي كە كۆمەلگا فەوزای تيا نامىنى .

هەروەها فەيلەسوفى ئىنگلىزى ھۆبز لەم بارەيەو دەلى : (بەلەدەست دان و نەمانى ياسا فەوزا بال بەسەر كۆمەلدا هەلدەكىشى) هەروەها بو پىناسەي فەوزاش ئەوزاتە نەمرە دەلى : (لەكۆمەلگای فەوزادا جەنگى هەمووان دژى هەمووانە) واتە هېچ كەسك تيايدا خاوەن ماف نابىت .

هەربۆيە كاتىك فەيلەسوفى يونانى سوقرات خەلكى يونانى لە ياسا ستەمەكانى پاشاي ئەسینا وشيار دەكردەو و هانى دەدان بو شۆرش كردن بو چاكردنى ئەو ياسايانە ، كاتىك پاشاي ئەسینا فەرمانى گرتنى سوقراتى دەرکرد و برىارى دا ژەهرخوارد بكرى بە تۆمەتى ژەهراوى كردنى مېشكى لاوان . هەندىك لە قووتابى يەكانى چوونە لای ويستيان لە بەنديخانە بيدزەنەو و ئازادى بكەن ، بەلام ئەو خواردنەو و ژەهرى بەلاو بەشتر بوو لە سەرپىچى كردنى ياساي ولاتەكەي بۆيە داواي قووتابى يەكانى رەتكردەو .

هەرسەبارەت بە ريزگرتن لە ياسا ئەرستوى فەيلەسوف وەك سوقراتى مامۆستاي ئاسا دەلى : (بوونى ياسايەكى ستەم باشترە لە نەبوونى ياسا ، چونكە ئەگەر لەبەر سىبەرى ياسايەكى ستەمدا بەشيك لە مافەكانمان لەدەست بەدين ، ئەوا بە نەبوونى ياسا گشت مافەكانمان لەدەست دەدين) .

ئەو وى بىر بكاتەو و دوو دلپش دەبى ، بە چيەوانەشەو ئەو وى بىر نەكاتەو و ناشزانى دوو دلى چيە .

لە ديزەماندا ، گەلانى كۆن زۆر بىريان نەدەكردەو بۆيە دوو دلپش نەدەبوون ئەوان بە ساكارى سەيرى ژيانيان دەكرد بۆيە بە ساكارىش ژيانيان بەسەر دەبرد هەر بۆيەش پيش نەدەكەوتن چونكە زۆر بىريان نەدەكردەو .

كەواتە بىر كردنەو ھۆكارىكە بو پيشكەوتن ، پيشكەوتنىش نابىت ئەگەر دوو دلى لەگەلدا نەبىت .

لەم پروووە د. عەلی وەردی دەلی : (مرۆڤی بەر لە شارستانیەت پیریان
نەدەکردەووە بۆیە دوو دلێش نەدەبوون)

هەر وەها سەبارەت بە پەییوەندی بێکردنەووە بە بوون و مانەووی مرۆڤ
دیکارت دەلی : (من بێر دەکەمەووە کەواتە من هەم) هەر وەها ئەگەر
بگەرێینەووە بۆ قورئانی پیرۆز وەیان تەورات ئەو مان بۆ دەردەکەوی کەتوانای
بێکردنەووە لەو کاتەووە بەخشاووە بە مرۆڤ کە باپیرە گەورەمان ئادەم سلاوی
خوای لی بیئت بەری داری مەعریفەیی جیاکردنەووەی خێرو شەری بەقسەیی
شەیتان لەبەهەشت خوارد .

بەخواردنی بەری دارە قەدەغەکراووەکەیی بەهەشت مرۆڤ مەعریفەیی
جیاکردنەووەی خێرو شەری لەیەکتەر چەشت بۆیە سەرئێشەیی خێرو شەریشی
لەسەر زەوی بۆ مایەووە .

شایەنی باسە ، کۆمەلگای شارستانی و کۆمەلگای ناشارستانی بەووە
لەیەکتەر جیا دەبنەووە کە کۆمەلگای یەکەمیان لەرەچەلەکی هەموو شتێک
دەکۆلیتەووەو خۆی لەخۆی پرسیار دەکات و دەلی لەبەر چیی ؟ تاکو بگاتە
هەقبەتەتی شتەکان ، بەلام کۆمەلگای دووهم ناپرسی بۆچی ؟ بۆیە هەر بە
دواکەوتوویی دەمینیتەووە .

هه لېژاردن و ديموکراسيه ت

نه گه ربييت و سهرنجي چه مكي هه لېژاردن و ديموکراسيه ت بدهين دهبينين په يوه ندي يه كي زور به تين له نيوانياندا هه يه ، زه حمه ته بتوانين تخوبيك بو هه ريه كيک له وانه دابنيين . به لکو تيک هه لکيشن و له ته فاعولکردنيكي به رده وام دانه له گهل يه کتريدا .

سهره تا نه گهر له چه مكي هه لېژاردن و په يوه ندي يه که ي له گهل ياسادا وردبينه وه دهبينين په يوه ندي يه كي کاريگه رو راسته وخو له نيوانياندا هه يه . که ده ليين ياسا مه به ستمان مانا هاوچه رخه که يه تي ، که بريتي يه له ياساي دانراو . هه لبه ته له پوزگاري نه مړودا ، له م سهرده مه داو دوا به دواي تيوري يه که ي مونتي سكيو و هاتنه کايه وه ي پرنسيپي ليکجيا کردنه وه ي هه رسي ده سه لاتي ياسا دانان و جي به جي کردن و دادگه ري له ناو ده وله تدا ، ئيستاکه به شيوه يه كي گشتي له لايين ده سه لاتي ياسا دانان وه ياسا داده ندي و نه م ده سته يه تايبه تمه نده به داناني ياسا ، نه دنامه کانيشي به شيوه يه كي راسته وخو له لايين گه له وه له ريگاي هه لېژاردنيكي نازادو به ده نگداني نهيني هه لده بژيردرين .

چا که واته هه لېژاردن و ياسا لکاون به يه که وه و ليک جيانا کرينه وه . شايه ني ناماز ه بو کردنه ، که ده ليين هه لېژاردن ، مه به ستمان هه لېژاردني نوينه راني گه له له لايين گه له وه . جائه نوينه رانه ده سه لاتي بالان له ناو کومه لداو تايبه تمه ندن به داناني ياساو له کاتي پروسه کردني کاره کانينان گوزارشت له ويست و ناره زووي گهل ده کهن ، بويه نه و ياسايه ي نه وان دايدنه ين گوزارشت له ويست و ناره زووي نه وان ده کات ، به مانايه كي تر نه و ياسايانه گوزارشت له ويست و ناره زووي گشتي ي ده کات بويه ده بي ريزي

ئى بگىرىت لەلايەن ھەردووچىنەو ، چىنى دەسەلاتمەندو ژىردەسەلات (الحاکم والمحکومين) تەننەت لەلايەن خودى ياسادانەر چونکە لەدانانيدا گوزارشتى لە ويست و ئارەزووى گەل کردووو بوى نىە سەرپىچى ئىبکات .
کەواتە ياسا لەم سەردەمەدا شەرىعەت لە ھەلبژاردن وەردەگرىت ، واتە ئەوياسايەى گەل خوى بوخوى دايئاو لە رىگەى نوينەرەکانى يەو دەبى رىزىشى ئى بگىرىت و سەرپىچى ئىنەکات چونکە رەوايە .
سەبارەت بە پەيوەندى نىوان ھەردوو چەمكى ھەلبژاردن و ديموکراسىيەت لەگەل يەکتريدا ، ھەرەکو پەيوەندى نىوان ھەلبژاردن و ياسا پەيوەندى يەكى بەتینە .

ئاشکرايە ، ووشەى ديموکراسىيەت يانى دەسەلاتى گەل .
بەواتايەكى ترى يانى حوکمرانىتى گەل خوى بوخوى .
بوىە ديموکراسىيەت لەگەل ھەلبژاردن دەخولیتەو ، بەبوونى دەبىت و بەنەبوونى نابىت و بە ھىچزبوونى بەھىز دەبىت بەلاوازبوونى لاواز دەبىت .
بەم شىوہىە دەبينىن پەيوەندى يەكى زۆر بەتین لەنىوان ديموکراسىيەت و ھەلبژاردن ھىە ، چونکە لە رىگەى ھەلبژاردنەو گەل نوينەرى خوى ھەلدەبژىرى بو ئەنجومەنى ياسادانان کەبالاترىن ئەنجومەنە لەناو دەولەتداو موتمانە دەدا بەحکومەت .

کەواتە ئەگەر ھەلبژاردن ھەبى ئەوا ديموکراسىيەت يەت يەبى ، واتە گەل خوى حوکمرانىتى خوى دەکات .
سەبارەت بە ھەردوو چەمكى ديموکراسىيەت و ئازادى سەرەتاو بنەتاي يەکترن و بى يەک ھەلناکەن چونکە ديموکراسىيەت پيشەكى يە بو ئازادى و باشتري بوارە بو پرۆسە کردنى . واتە تاکو ديموکراسىيەت نەبى ئازاديش نابىت .

لە سىستىمى ديموکراسيدا ، مرؤف پرۆسەى ماف و ئازادى يەکانى دەکات چونکە لەويدا خوى حوکمرانىتى خوى دەکات ھەرەکو لە پيشەوہ پرونمان کردەوہ .

ئەو ولاتانەي باوەرپيان بە ديموكراسىيەت ھەيە ، پرواشيات بە ماف و نازادىيەكان ھەيە . بەمانايەكى تر باوەرپيان بە مافە سروشتىيەكان ھەيە . بۆيەكا لەویدا مروّف پروسەي گشت مافەكانى دەكات لەوانە نازادىيەكان بەو سىفەتەي كە لكاون بە كەسايەتىيەكەيەو و لىي جيا نابىتەو و لەگەل سروشتى مروّفايەتىيەكەي دەگونجى ، بەلام لە سىستىمى ديكتاتورى و ناديموكراسىيەكاندا مەحالە ئەمە بەدى بكەين .

بەلام سەبارەت بە پەيوەندى نيوان نازادى و كۆمەلگەي شارستانى ، ھەلبەتە پەيوەندىيەكى زۆر بەتەن لە نيوانياندا ھەيە چونكە لە كۆمەلگەي شارستانىدا گەل لەرپگەي دامەزراو سەربەخۆكانەو ھوكمرانىتى خۆي دەكات و خۆي بەرپۆەدەبات .

ئەندامەكانى ئەم دەزگا و دامەزراوانەش لە رپگاي ھەلبژاردنىكى ئاشكرا و دەنگدانى نەينى لەلایەن گەلەو ھەلدەبژيردرين . واتە ھەرتاكىك لە تاكەكانى گەل پروسەي نازادى دەنگدان و نازادىي خۆپالوتن دەكەن بۆ دامەزراندنى ئەو دەزگا و دامەزراوانە .

شايەنىباسە ، دەزگا و دامەزراوكان لە كۆمەلگەي شارستانىدا پوو لەزۆرين لەوانە ئەنجومەنى ياسادانان و ، ئەنجومەنى گەل و ، ئەنجومەنى شارەوانىيەكان و ، ئەنجومەنى پارژو سەندىكا و يەكىتى و كۆمەلەو رپكخراو جۆراو جۆرەكان دەگرىتەو . ئەو دەزگايانە لە راپەراندنى كارەكانياندا سەربەخۆن و دوورن لە دەستپوەردانى حكومەت و نازادانە كارەكانى خويان بەرپۆە دەبەن . كەواتە نازادىي سىمايەكى ھەرەديارى كۆمەلگەي شارستانىيە .

ھەرچەندە ، ھەر وەكو لەو پيش و تمان زەحمەتە تخبويك بۆ ھەرچەمكىك لەم چەمكەنە دابنئين چونكە ھەموويان پەيوەنديان بەيەكەو بەھيزەو لىك جياناكرينەو .

بۆنموونە ، پەيوەندىيەكى زۆر بەھيز لە نيوان كۆمەلگەي شارستانى و ياسا لەلایەك و كۆمەلگەي شارستانى و ھەلبژاردن يان ديموكراسىيەت وەيان

ئازادى لەلايەكى ترەو ھەيە ، بۆيە دەبينىن ھەرفەيلەسوفىك لەگۆشەيەكى
تايبەتەو سەيرى دەكات و بەشيۆەيەكى جياواز لەوانى تر وەسفى دەكات .
ھەندىكيان دەلین كۆمەلگەى شارستانى لەگەل ديموكراسىيەتدا دەخولیتەو
بە بوون و بە نەبوون بە بەھيىزى و بەلاوازى . ھەندىكى تريان وەك ئەرستو
دەلین پلەى شارستانىتى ھەركۆمەلگەيەك دەپيورى بە پيى رادەى ريزگرتنيان
لە ياسادا . ھى تريس ھەن لە گۆشەى مافە سروشتىيەكانەو سەيرى دەكەن
و دەلین كۆمەلگەى شارستانى ئەو كۆمەلگەيەيە كەتيايدا مروڤ پرۆسەى
گشت مافەكانى خوى دەكات لەوانەش ئازادىيە گشتىيەكان .

لەكۆتاييدا ، ئەگەرييت و ئەم بيروكەيە لەسەر كوردستان تەتبيق بكەين
دەبينىن بيروكەى ئازادىيە ديموكراسىيەت و كۆمەلگەى شارستانى بۆتە
بەشيك لە پيکھاتەى ھزرىي مروڤى كورد . بۆيە ھەنگاوى خيرا لەم مەيدانەدا
ھاويژراو و ئەم بيروكەيە بۆتە ئايدىولۆژى و فەلسەفەى حوكم ليەردا و دەيان
سەنديكا و كۆمەلەو پيکخراو و دەزگا و دامەزراو سەربەخۆكان روو لە
زۆريدانەو ھەلبژاردنى سەرۆك و ئەندامانى ئەنجومەنى شارەوانىيەكانيش
بەشيك لەم فەلسەفەيەو چاوەرپي ھەلبژاردنى ئەنجومەنى گەل و ئەنجومەنى
پارەش دەكرى ، كە ھەردووكيان تەواوكەرى دەزگا و دامەزراو سەربەخۆكانى
كۆمەلگەى شارستانىن .

ھەروەھا جيى ئامارەبوكردە ، كە نابى ماوەى ئەندامىتى ھەر
ئەنجومەنىك لەم ئەنجومەنانە بە ئەنجومەنى ياسادانانيشەو زۆر دريژ بيت ،
چونكە لەو حالەتەدا ھەندىك جيل كە ليھاتوو (راشد و بالغ) دەبن
لەوماوەيەدا وەيان لەپيشتريش ليھاتوو بوونە بەلام ويست و ئارەزوويان
بەرامبەر مانەو و نەمانەو ھى نوينەرەكانيان گۆراو لە پرۆسەكردنى
ئازادىيەكانياندا بي بەش دەبن ئەمەش لەگەل ديموكراسىيە و ئازادىيە
كۆمەلگەى شارستانى ناگونجيت .

بیرکردنه ووهو دوودلی

شاراوه نیه که هیچ راستیه کی رهها له دونیادا نیه به لکو هه موو شتیك
پیزهیی یه و له روانگه ی یه کی که وه بو یه کیکی تر ده گوریت و مروف خوئی
پیوه ری نه مه یه ههروه کو سو فستائی یونانی برۆتو جوراس ووته نی : (مروف
پیوه ری گشت شتیکه) ههروه ها له باره ی هه قیقه ته کان ولیم جیمس ده لی :
(هه قیقه ت له گریمانیه ک زیاتر نیه ، مروف گریمانیه ی ده کات بو ئه وه ی
په نای بباته بهر بو چاره سه رکردنی کی شهکانی ژیانی).

که واته بو ئه وه ی پیش کهوین ده بی بیرکهینه وه و له هه موو شتیك دوودل
بین واته گومان له هه موو شتیك پهیدا بکهین تا کو بگهینه نه و هه قیقه ته ی به لای
ئیمه وه راسته که نه وه ش له نه نجامی نا کو کی گشت هه قیقه ته کان ده بی که له
نه نجامدا هه قیقه تیکی مام ناوه ندی دیته ئاراوه که بو هه موان باشه .

له م پرووه پرنسیپیک هه یه ده لی : (گومان سه ره تایی بیگومانییه

الشک مبدأ الیقین -)

بو یه نه وه ی به لای تووه هه قیقه ته به لای یه کیکی تر هه قیقه ت نیه چونکه
هه قیقه ت و نا هه قیقه ت الحق و الباطل - له راستیدا دوو شتی به یه که وه
لکا ون . هه رکاتیك هه قیقه ت هه بی نا هه قیقه تیش له گه لیا ده بی ت .

ئه گه ر دوو گرووپ له سه ر شتیك له گه ل یه کتر نا کو ک بوون نه و نا کو کی یه
ئه وه ده گه یه نی که هه ردوولایان هه ق و نا هه قن له یه ک کاتدا ههروه کو
ئینیشتاين ووته نی : (لیس هناك بديهيات ثابتة بل في الواقع عادات فكرية) .

له کو تاییدا ده لیم هیچ شتیك پیروز نیه به و واتایه ی که بقه بی بیر ی
لی بکهینه وه و گومانی بخهینه سه ر به مه به ستی گه یشتن به راستی ته نانه ت کو فر
کردنیش به شیکه له باوه ر .

روزنامه و روزنامه‌نگاری

روزنامه‌نگاری عبارت از تهیه و انتشار روزانه اخبار و رویدادها است که به منظور آشنایی مخاطبان با وقایع جاری در جامعه و کشور و همچنین آگاهی آنان از تحولات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی صورت می‌گیرد. این فرآیند شامل گردآوری اخبار، بررسی و تدوین مطالب و در نهایت چاپ و توزیع آن در اختیار عموم قرار می‌گیرد.

از ویژگی‌های اصلی روزنامه‌نگاری می‌توان به بهنگامی، صحت، بی‌طرفی و شفافیت اشاره کرد. این رسانه‌ها نقش مهمی در آگاهی‌بخشی شهروندان و نظارت بر عملکرد حاکمیت دارند. همچنین، روزنامه‌نگاران با ارائه تحلیل‌ها و گزارش‌های تخصصی، به شکل‌گیری افکار عمومی و اتخاذ تصمیمات درست در جامعه کمک می‌کنند.

در ادامه به بررسی تاریخچه و اهمیت این رسانه خواهیم پرداخت. روزنامه‌نگاری یکی از کهن‌ترین و تأثیرگذارترین هنرهای انسانی است که در طول تاریخ با تحولات اجتماعی همراه بوده است.

تاریخچه روزنامه‌نگاری به دوره‌های مختلفی بازمی‌گردد. نخستین روزنامه‌ها در چین و اروپا در قرن ۱۵ میلادی ظهور کردند. در ایران نیز نخستین روزنامه "تذکره دولتی" در سال ۱۲۸۵ خورشیدی منتشر شد. با گذشت زمان، این رسانه‌ها از ابزار ساده‌ای برای اطلاع‌رسانی به یک نهاد دولتی، به یک رسانه مستقل و با مخاطبان گسترده تبدیل شدند. امروزه با ظهور اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، ماهیت و چگونگی روزنامه‌نگاری نیز دستخوش تغییرات اساسی شده است.

ئىسلام و مافى مروۇف

ئايىنى ئىسلام دانى بە بىرۆكەى ماف ناوہ بە مافى مروۇقىشەوہ، بەلام بە مەبەستى پاراستنى بەرژەوہندى گشتىى كۆمەل، گەلىك كۆت و بەندى لەبەردەم داناوہ، بۆئەوہى مروۇف نەتوانى ئەم مافانە بەشىوہىەكى خراب بەكاربەينى و زيان بە خەلكانى تر بگەيەنى. ھۆى ئەمەش دەگەرپتەوہ بۆ ئەوہى كە ھىنانەدى بەرژەوہندىيەكانى مروۇف چ وەكو تاكەكەس يان وەك كۆمەل، مەبەستى سەرەكى ئايىنى ئىسلامە. بۆيە لە ئايىنى ئىسلامدا دان پىنان بە ماف شتىكى زۆر ئاسايىيە، ئەو كۆت و بەندانەش كە لە بەردەم خاوەنەكەى دانراوہ، بۆئەوہى ھاوسەنگى لە نيوان بەرژەوہندى تاكەكەس و بەرژەوہندى كۆمەل پارىزراو بىت.

وہلىرەدا دەبينىن، كە چۆن ماف لە ئايىنى ئىسلامدا بە بەرگىگى تر خۆى دەنوئى و شىوہىەكى مام ناوہندى وەرگرتووہ لە نيوان ھەردو و پىچكەى تاكپەرور و پىچكەى كۆمەل پەرورەيدا.

لە راستيدا ھۆى دانپىنانانى ئايىنى ئىسلام بۆ مافەكانى مروۇف دەگەرپتەوہ بۆ ئەو پىزەى كە خواى گەورە لە مروۇقى ناوہ، ھەرورەكو خواى گەورە لە سورەتى (الاسراء) ئايەتى/ ۷۰ دا دەفەرموى: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ ھەر بەم مەبەستە خواى گەورە لە چەندىن شوئندا جەختى لەسەر يەكسانى مروۇف كردووہ و تەنانەت مافى يەكسانى مروۇف لەبەردەم ياساو لە گشت بوارە جياجياكانى كۆمەلآيەتى، بە مافىكى ھەرە گرنگ داناوہ، بۆيە ئامازەى بەوہ كردووہ كە مروۇف ھەرەمووى لە يەك نەفس دروست بووہ كە ئەويش باپىرە گەورەمان ھەزرەتى ئادەمە لە سورەتى (النساء) ئايەتى/ ۱

ده فەرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ ئەمەش ئەو دەگەیهنی کە مرووف ھەر ھەموویان بۆ یەک جوړو یەک بنەچە دەگەڕێنەو ھەر ھەموویان یەكسانن لە ماف و نازادییەکاندا، ھەرودھا لە سورەتی (الانسان) نایەتی/ ۲ دە فەرموئ: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ ھەرودھا پێغەمبەر (د.خ) دە فەرموئ: ((كلکم راع وکلکم مسؤول عن رعیتہ)). ھەر لە میانێ ئەو پڕیژلینانەیی خوای گەورە کە لە مرووفی ناو، ئینجا ئەو شتانەیی کە لە زەویدان ھەر ھەمووی تەرخانکردوو بۆ مرووف بۆ ئەو دەیی لە ژیانێ پوژانەیدا وەك مافیکی نابووری و کۆمەلایەتی سوودی ئی وەر بگری، ھەرودھە کۆ لە سورەتی (البقرة) نایەتی/ ۲۹ ئەمەمان بۆ دەردەکەوئ کە تیایدا ھاتوو: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

جا سەبارەت بە خولقاندنی مرووقایەتی لە شیوہی گەلان و تیرەو عەشیرەت، خوای گەورە مەبەستی ئەو نەبوو کە لە یەکتایمان جیا بکاتەو، بە لکو مەبەستی ئەو نەبوو کە یەکتای بناسین و بە یەكسانی بە یەكەو بە ژین، ھەرودھە کۆ لە سورەتی (الحجرات) نایەتی/ ۱۳ ئەمەمان بۆ دەردەکەوئ کە تیایدا خوای گەورە دە فەرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾

مافی ژیان لە مافە ھەرە گرنگەکانە لە ئایینی ئیسلادا، ئەمەشمان لە چەندین نایەتی قورئانی پیرۆز بۆ بە دەردەکەوئ، لەوانە، خوای گەورە لە سورەتی (المائدة) نایەتی/ ۳۲ دە فەرموئ: ﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾. لەمەش زیاتر بە لکو سزایەکی توندی شی بۆ ئەو کەسە داناو کە یەكێک بە ناھەق

دهكوژي، لهه بارهيهوه خواي گهوره له سوره تي (النساو) نايه تي (۹۳) دهفهرموي: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾.

ههروهه خواي گهوره بايه خيكي زوري داوه به مافي به شداريكردن له حوكمراني تي ولات، بو نهه مه بهسته پرنسيپيكي گرنگي داناوه كه نه ويش ((پرنسيپي شورايه)) ههروهه كو له سوره تي (الشوري) نايه تي /۳۸ دهفهرموي: ﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾. ههروهه بايه خي به مافي نازاديي بيروباوهر داوه له سوره تي (البقره) نايه تي /۲۵۶ دهفهرموي: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾. وه له باره ي مافي ريزگرتن له حورمه تي مه سكه ن، خواي گهوره له سوره تي (النور) نايه تي /۲۷ و ۲۸ دهفهرموي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ ، ﴿فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾.

ههروهه داني به مافي خويندن و فيركردن و مافي ده سبه كاربوون له فرمانه گشتييه كان و مافي شوفعه و چه ندين مافي تر ناوه. جا له به رنه وه ي خواي گهوره خوي خاوه ني هه موو شتيكه، بويه خوي دامه زرينه رو به خشكهر ي مافو نازادييه كانه، به لام خوا مروقي له سه رزه وي كردوته خه ليفه ي خوي بو به كارهي ناني نهو مافانه و بو نهه مه بهسته ريگاي پيداوه سووديان لي وه ربيگريت. لي ره دا بو مان ده رده كه وي كه ماف له ناييني ئيسلامدا به خشش (منحه) يكه كو مه ليك مهرجي له گه لدايه بو هي نانه دي نهو به رزه وه نديه ي كه له پيناويدا مافه كه دروست بووه، وه سه رچاوه ي نهو به خششه ش دانپي ناني خواي گه وره يه، نهك سروشت، ههروهه كو لايه نگراني ريچكه ي تا كپه روه ر و اي داده نين، بويه ناييني ئيسلام باوه ري به مافي ره ها نيه.

جا ئەگەر بىرۆكەى ماف لە ئىسلام بەراورد بکەين لەگەل ھەردوو پىچکەى تاکپەرورەو کۆمەلپەرورە (سۆشئالىستى) دا، بۆمان دەردەکەوى کە ياسازانىي ئىسلام (الفقه الاسلامى) مافى بە دەسەلاتىكى پىگاپىدراو بۆ ھەر کەسىک داناوە کە بە ھۆيەو ئەو کەسە دەتوانى بەرژەوہندیكى دانپيانراو بۆخوى وەدەست بەينى، بە پىچەوانەى پىچکەى تاکپەرورە کە وای دەبينى مرۆف لە يەكەم چرکەى لە دايک بوونيدا کۆمەلئىک مافى ھەيەو ئەم مافانەى لە سروشتەو وەدەست دەکەوى بەو سىفەتەى کە مرۆفە.

لە راستيدا، ھىچ ناکۆکيەک لە نىوان ياسازانىي ئىسلامى و پىچکەى تاکپەرورەيدا سەبارەت بە پىرۆزىي ماف نيە. ھروھا سەبارەت بە مافى خاوەنەکەى بۆ سوود وەرگرتن لەو مافە بە گشت پىگا جياجيا رەواکان بۆ ھىنانەدى بەرژەوہندى خوى و بەرژەوہندى کۆمەل.

بەلام قەبارەى ئەو دەسەلاتەى کە خاوەن مولک لە ياسازانىي ئىسلامدا ھەيەتى وەکو پىچکەى تاکپەرورە رەھا نيە، بەلکو پابەندى کۆمەلئىک کۆتە، ھەرورەو ئەو کۆتەى لەوتاندى ماف (التعسف فى استعمال الحق) و زيانگەياندن بە لايەنەکانى تر قەدەغە دەکات.

لە کۆتاييدا، لەبەر رۆشنایى ئەم بەراوردکردنە ساکارەدا دەتوانين بلىين کە ياسازانىي ئىسلامى پىچکەيەكى مام ناوہندى گرتۆتەبەر لە نىوان پىچکەى تاکپەرورەى و سۆشئالىستيدا.

بۆئەوہی رۆژنامە نووس ھیلە سوورەکان نەبەزینی

ھیچ گومانی تیدانیە کە ئازادی سەرچاویە بۆ ئەنجامدانی گشت چالاکییەکی مرقایەتی تەنھا ئەوانە نەبیت کە بە حوکمی یاسا و پرسیاگان ریزپەر کران. ئەمەش ئەو دەگەییەنی کە ھەرچەندە ئازادی لە ژبانی مرقایەتیدا بنەچەییەکی بەرفراوان و پەسەنە ، بەلام سەرەرای ئەمەش بە یاسا و پرسیاگان حوکمە شەرعییەکان سنووردار کراوە و ھەرکاتیکی پووبەپووی ئەو شتانە بۆوە کە یاسا گران ئەو ئازادییە نامینی ، خو بەپیی حوکمی ئەقلیش ئازادی لەوکاتەدا نامینی کە ئازادی کەسانی تر دەست پیدەکات.

کەواتە رۆژنامە نووس ھەرچەندە ئازادە لە خودی خووی و ماف و کاروبارە تایبەتیەکانیدا، بەلام سەرەرای ئەمە لە دوو کاروباردا ئازاد نیە :

۱ ھەر کاروباریکی بییتە ھۆی تەنگ پیھەلچینی ئازادی کەسانی تر ، چون رۆژنامە نووس ئازادە و ھیچ کەسێک مافی ئەوہی نییە دەست بەسەر مافیدا بگریت ھەرۆھاش رۆژنامە نووس مافی ئەوہی نییە دەست بەسەر مافی کەسانی تردا بگریت و دەسەلاتیان لەسەر خودی خویان قەدەغە بکات، ئازادی مرق لە شتا دیارکراوە بەوہی کە نابێ دەستدریژی بکاتەسەر ماف و ئازادی کەسانی تر .

۲ ئەو کاروبارانە کە بە یاسا و پرسیاگان قەدەغە کران، رۆژنامە نووس مافی ئەوہی نیە سەرپیچییان بکات، چونکە ئەو یاسا و پرسیاگانە بۆ پاراستنی کۆمەل و بەرزەوہندییەکی گرنگتر داندراون و سەرپیچیکردنیان بە ئازادی داناندیری بەلکو دەرچوونە لە ئازادی.

کەواتە ئازادی رۆژنامە گەری پەھا نیە و حکومەت بۆی ھەییە لە ھەندی حالەدا بەمەبەستی پاراستنی ئاساییشی کۆمەل لە چوارچیوہییەکی تەسکدا

كۆتۈبەندى لەسەر دابنى . لەم حالەتەشدا ھەرچەندە پۈژنامە نووس پىڭاي قسە كردن و نووسىن و بلاوكردنە ھەي لى ناگىرېت بەلام ھەركاتىك ئەم سنوورەي بەزاند بەرپرسىيارىتتەيەكە دەكەوئتە ئەستۆي خۆي و لە ئاكامى ئەو قسەيەي كە كردوويەتى يان نووسىويەتى يان بلاوي كردۈتەو ، پووبەپرووي لىپرسىنەو ھەو سزايەكى دوايىنە دەبىتتەو .

جا بۆئەو ھەي سنوورى ئازادىيەكەي نەبەزىنى و پووبەپرووي لىپرسىنەو ھەو سزاي ياسايى نەبىتتەو ، دەبى پابەندى وىژدانى خۆي و بنەماكانى ئەخلاقى پىشەكەي خۆي بىت و لە ھەموو كەسش زياتر بەرامبەر بە كۆمەلەكەي و نىشتمانەكەي ھەست بە لىپرسىنەو بكات . جا بۆئەو ھەي لە بلاوكردنەو ھەي ھەوالەكان نەكەوئتە ھەلەو ، باشتىن شت ئەو ھەي ، پووداوەكان وەكو خۆي بگىرېتتەو ، بەلام ئەگەرھاتوو گومانى لى ھەبوو ، باشتروايە وازى لى بىنىت و بلاوي نەكاتەو . كەواتە ئەگەرھاتوو يەكك لەو بابەتانەي كە نىيازى ھەيە بلاوي بكاتەو ، ئەگەرھاتوو ئەگەرى ئەو ھەي لىكرا كە دەبىتتە مایەي تانەوتەشەرو ناوزپاندنى كەسانىك ، دەبى خۆي ئامادەبكات بۆ وەلامدانەو ھەي ھەندىك پرسىيار ، لەوانە ، ئەگەرھاتوو داوايەكى لە دژ بۆ دادگا بەرزكرايەو ، ئايا تا چەند دەتوانى پشت بەو سەرچاوانە ببەستى كە زانىارىيەكانى لى وەرگرتو .

ئازادى پۇرنامە گەرى و پۇرنامەى ئازاد

ئەم دوو چەمكە دوو چەمكى لىكجىياوزن و ھەرىيەكەيان ماناى تايىبەتى
خۇى ھەىيە و ئاكامى تايىبەتىشى لەسەر درووست دەبى .

سەبارەت بە چەمكى يەكەم (ئازادى پۇرنامە گەرىى) ، ئەگەر
بگەپپىنەوہ بۇ ياساى چاپەمەنى ھەرىمى كوردستان ژمارە (۱۰) ى سالى
۱۹۹۳ زۆر بەپاشكاوى بپىارى لەسەر ئازادى پۇرنامە گەرىى لە ھەرىمى
كوردستاندا داوہ، ئەمەش لە دەقى ماددە / ۵ ى ياساى ناوبراو بەدى دەكەين
كەئەوپەپى ئاسانكارى نىشان داوہ بۇ دەرکردنى پۇرنامە لە ھەرىم دا تەنەت
مافى تانە گرتنىشى لە بپىارى وەزىرى پۇشنىبىرى سەبارەت بە پەفزکردنى
داواى مۇلەتكردن لەبەردەم دادگای پياچوونەوہ بەھاوولاتى پەواپىنىوہو
ھاوولاتى بۇى ھەىيە لە ماوہى (۱۰) پۇر داواى پەفزکردنى داواىيەكەى
لەبەردەم دادگای ناوبراو تانە لە بپىارى وەزىر بدات .

كەواتە دەتوانىن بلىين لە ھەرىمى كوردستان ئازادى پۇرنامە گەرى
ھەىيە و بەلگەش ئەم ھەموو چاپكراوہ خولەكى يانەىيە بە گوڤارو پۇرنامەو
بلاوكراوہوہ كە لە سەرتاپاى كوردستان پۇرنامەو ھەفتانەو مانگانەو وەرزانەو
سالانە دەردەچن .

بەلام سەبارەت بە چەمكى دووہم (پۇرنامە نووس و پۇرنامەى ئازاد)
دەتوانىن بلىين كارى رۇرنامەنووس و پۇرنامەكان پشت بە دوو پرنسىپ
دەبەستن .

يەكەم : دەبى ئازادى تەواو بەپۇرنامەو پۇرنامەنووسان بدرى تاكو
بتوانن گوزارشت لە بىرو پاو بۇچوونەكانى خۇيان بكەن .

دووهم : رېگاگرتن له پوژنامه و پوژنامه نووسان له پيشيلىكردنى ماف و
ئازادى يه كانى كه سان .

كه واته ده توانين بليين گيروگرفتى سهره كيما ن له چوارچيوه ي پوژنامه و
پوژنامه نووسى ئازادا ، گيروگرفتى دوزينه وهى هاوسهنگى يه كه له نيوان
ئازادى پيويست بۇ پوژنامه و پوژنامه نووسان و مافى پيويست بۇ تاكه كانى
كۆمەل و كۆمەل به گشتى .

سه باره ت به ئازادى پوژنامه و پوژنامه نووسان له كۆمەلگه ي
شارستانيدا ده زگاي چاپ و بلاو كرده وه ئازادن و هيچ كۆسپ و
ته گهره يه كيان له به رده م داناندرى مه گهر به پيى ياسا نه بيت .

به لام بوئه وهى هاوسهنگى دروست بى له نيوان ئه و ئازادى يه ي
به پوژنامه و پوژنامه نووسان دراوه له گهل ئه و مافه ي كه هه رتاكيك له تاكه كانى
كۆمەل و كۆمەل به گشتى هه يه تى ده بى چوارچيوه يه ك بۇ پرؤسه كرده ي
دياربكرى ئه و ييش برىتى يه له ريزگرتن له مافى كه سان و به رژه وهندى گشتى
و نيزامى گشتى كۆمەل .

له به رامبه ر ئه و ئازادى يه ي كه دراوه ته پوژنامه و پوژنامه نووسان
هاوولآتيا ن و كۆمەل بويا ن هه يه له رېگاي دادگاوه يان له رېگاي هه مان
پوژنامه يان هه ر پوژنامه يه كى تره وه داكوكى له مافى خويا ن بكه ن به رامبه ر
خراب به كارهيئاننى ئه و ئازادى يه له لايه ن پوژنامه و پوژنامه نووسانه وه .

سه ره تا سه باره ت به ئازادى پوژنامه و پوژنامه نووسان سى بنچينه ي
ياساييمان هه يه ئه م ئازادى يه به رجه سته ده كه ن، يه كيكيان ماده / ۲۶ ي
ده ستورى عيراقى سالى ۱۹۷۰ يه كه تيايدا هاتووه : (ده ستور كه فاله تى
پادهرپرېن و بلاو كرده وهى ده كات) . ئه وه ي تريان ماده / ۲ ي ياساي
چاپه مهنى هه ريىمى كوردستان ژماره ۱۰ ي سالى ۱۹۹۳ يه كه تيايدا هاتووه :
(له هه ريىم سانسور له سه ر چاپه مهنى نيه و هه موو هاوولآتى يه ك تيايدا ئازادن
له ده ركردنى هه ر چاپه مهنى يه ك به پيى حوكمه كانى ئه م ياسايه) . هه روه ها

ياسای سه‌نديکاي پوژنامه نووسانی کوردستان ژماره ٤ ی سالی ١٩٩٨
سه‌نديکی تره بوئه م نازادی یه .

به لام ههروه کو له پيشتر ناماژمان پيی کرد نهو نازادی یه په هانیه به لکو
به پيی هه نديک بنچينه ی ياسای له ياسا جيا جياکانی ولات دا پيکخراوه و
پوژنامه نووس و پوژنامه ی سه‌رپيچی کهر پووبه پرووی سزا ده که نه وه ،

ياسای سه‌نديکاي پوژنامه نووسانی کوردستان له ماده / ٢٠ دا
کو مه ليک نه رکي خستوته نه ستوی پوژنامه و پوژنامه نووسان له هه قيقه تدا نه م
نه رکانه گشتيان نه رکي ياسايين و سه‌رپيچی کردنيان به بهر پرسياريتی که م
ته رخه می (المسؤولية التقصيرية) ده داته پال خاوه نه که ی و پووبه پرووی سزای
ياسای ده کاته وه .

ياسای سزاکانی عیراقی ژماره ١١١ ی سالی ١٩٦٩ ی هه موارکراوله
ماده / ٤٣٣ تا ده گاته ٤٣٨ ی بو تاوانهکانی القرظ والسب و افشا و السر
ته رخان کردووه و پودانی نه مانه ی به زهرفيکی موشه ده داناوه نه گه ربييت و
له پيگای بلاوکردنه وه له پوژنامه یان چاپه مه نيه کان یان به یه کيک له پيگاکانی
تری راگه یانندن نه نجام بدری . سزا که ش بریتي یه له به ندينشين و غه رامه یان
یه کيکیان .

ههروه ها ياسای چاپه مه نی هه ري می کوردستان ژماره ١٠ ی سالی
١٩٩٣ ماده / ١٠ و ماده / ٤ ی بو بهر پرسياريتی ی پوژنامه و پوژنامه نووسان
ته رخان کردووه له ماده / ١٠ دا هاتووه : (خاوه نی ئيمتياز و سه‌رنووسه رو
نووسه ری وتار له بلاوکردنه وه ی خوله کيدا و پيشکه شکه ری بلاو کراوه ی
ناخوله کی پووبه پرووی ليپرسينه وه ی ياسای ده بنه وه به پيی ياسا
کارپيکراوه کان له حاله تی سه‌رپيچی کردنی نه حکامهکانی نه م ياسایه) .

ههروه ها له ماده / ٤ دا هاتووه : (خاوه نی ئيمتياز و سه‌رنووسه ره که ی
به رامبه ر به ياسا و به رامبه ر به دادگا به هاوکاری ليی بهر پرسيارن) .

له کو تا ييدا ، ده توانين بليين سه‌ره ری نهو نازادی یه ی به پوژنامه و
پوژنامه نووسان دراوه بو پروسه کردنی کارهکانيان و دروستکردنی پای

گشتى سەبارەت بە مەسەلە گرینگەكان كەچى ئەم ئازادىيە بى سنوور نىيە
بەلكو لىرەو لەوى بە چەندىن بنچىنەى ياساىي فەرمانكەر سنوورى بۆ
داندراوہو

لىلادانىيان خاوەنەكەى پووبەرووى سزايەكى ياساىي دەكاتەوہ
ئەمەيە ئەو ھاوسەنگىيەى ئىمە بەدوايدا دەگەرپاين بۆ پەيداكردى
لەنىوان ئازادى پۆژنامەو پۆژنامەنووسان لەلايەك و مافى ھاوولآتياى و كۆمەل
لەلايەكى ترەوہ.

لەدونيادا هىچ ماف و ئازادىيەكى رەھانىيە چۈنكە ھەموو مافىك
ئەركىكى بەرامبەرە بەمانايەكى تر دەتوانىن بلىين ماف پووى دووہمى ئەركە
واتە ئەگەر پۆژنامەنووسان مافى ئازادى پۆژنامەنووسيان ھەبى ھەلبەتە
ئەركى پىزگرتنىش لە مافى ھاوولآتياى و كۆمەلىش بەگشتى دەكەويتە
ئەستۆيان.

ھەرسەركەوتوبى ئەم يادە پىرۆزە
گەشەداربى پۆژى پۆژنامەگەرى كوردى
نەمىرى بۆ مىر مەقداد بەدرخان و پىرەمىردو حوزنى موكرىيانى و گشت
شۆرە سوارانى مەيدانى پۆژنامەگەرى كوردى
ھەر شەكاوہبى ئالاي بەرزى كوردستان.

قەيرانى ئازادىي پۇژنامە گەرى و پىگا چارەيەك

لەم دوايىيەدا لە ئاكامى سسەرىپچىكردىنى ھەندىك پۇژنامە و پۇژنامە نووسان و ھالى نەبوونيان لە چەمكى ئازادىي پۇژنامە گەرى و لىلىي و تەمومژاوى ھوكمەكانى ياساى چاپەمەنى كۆمەلىك كىشەي پۇژنامە گەرى بۇ دادگاكانى كوردستان بەرزىوۋە و كار واپروا ھى تىرىشى بەدواوہ دىت و قەيرانى ئازادىي پۇژنامە گەرى لە كوردستاندا دروست دەيىت .

بۇيە بە پىويىستم زانى ، لە خوارەوہ لە چەند خالىندا بەكورتى ھەندىك تىيىنى و پروسەرنجى خۆم لەبارەي ياساى چاپەمەنىي ھەرىمى كوردستان بخەمە بەرچاوى ئەنجومەنى سەندىكاي پۇژنامە نووسانى كوردستان و خوينەران ، لەگەل ھەندىك پىشنيارى پىويىست بۇ چارەسەرى ئەم قەيرانە . ھيوادارم سووديان ھەيىت :

يەكەم : ياساى چاپەمەنى ژمارە (۱۰) ي سالى ۱۹۹۳ بەرلە ھەمواركردىنى و دواى ھەمواركردىشى ھەرچەندە ھەندىك لايەنى پۇژنامە گەرى پىك خستووہ و ھەندىك كردارىشى ياساغ كردوہ ، كەچى بەلاى سزاكانەوہ نەچووہ .

جا بۇيە بەپىي ئەو بنچينەيەي كە دەلى ((لاجريمە ولا عقوبە الا بنص)) يان ((لا اجتهاد فى مورد النص)) دەبى دادوہر بگەرپتەوہ بۇ ياساى سزادانى عىراقى و ياساكانى ترى پەيوەندىدار و بەسەر ئەو كىشەيەي كەبۇي بەرز دەكرپتەوہ بيان چەسپىنى .

دووہم : ياساى چاپەمەنى تەنھا باسى ئەو چاپكراوہ خولەكيانە دەكات كە تاكەكەسى سروشتى (مرؤف) دەريان دەكات ، بۇيە زاراوہى ((ھاوولاتى)) بەكار ھىناوہ بۇ ئەو كەسەي كە دەيەوى چاپكراوىكى خولەكى دەربكات و

بەلای كەسى مەنەویدا نەچووە ، جا ئەو كەسە حكومەت بىت ئان حزب و كۆمەلەو رېكخراوى جەماوەرى بىت . ئەمەش خۆى لەخۆیدا كەموكورپىيەكى گەرەيهو دەبى چارەسەر بكرى ، چونكە رېكخستنى ھەرچۆرە چاپكراوىك لەو چاپكراوانە (تاكەكەسى ، حزبى ، حكومى) لەوھى تر جياوازەو پىويستى بە حوكمى تايبەتى ھەيه .

سىيەم : ياساى چاپەمەنى جياوازىي نەكردووە لە نىوان چاپكراوى خولەكىي سىياسى و چاپكراوى خولەكىي ناسىياسىدا . ھەرۆھا ياساى سەندىكە پوژنامەنوسانى كوردستان جياوازىي نەكردووە لە نىوان ماف و ئەركەكانى ئەو پوژنامەنوسانەى كە لە چاپكراوى خولەكىي سىياسى و ناسىياسىدا كار دەكەن . ئەمەش خۆى لەخۆیدا چەندىن گرفتى بو سەندىكا دروست كردووەو بو تە ھۆى ئەوھى كە ھەرھەموو ئەو كەسانەى كە لەو چاپكراوہ خولەكيانەدا كار دەكەن داواى ئەندامىتى و گشت مافەكان بكەن كە لە ھەمو دنيادا شتى وەھانىيە .

چوارەم : دەرکردنى چاپكراوى خولەكى و چاپخانەو كتيبخانەو فرۆشيارى گەرۆك ، چوار چەمكى لەيەك جيانەكراوہن و پەيوەندىيەكى بەھيزيان بەيەكەوہ ھەيه و ناكرى ئىمە ئازادى بو يەكيكيان دەستەبەر بكەين و چاوپوشيش لەوانەى تر بكەين . بەلام ياسادانەرى كوردستان ئەمەى كردوہو كارەكانى چاپخانەو كتيبخانەو فرۆشيارە گەرۆكەكانى فراموش كردوہ . لەو حالەتەشدا دەبى بگەرپىنەوہ بو ياساى چاپخانەكان و ياساى كتيبخانەكانى عىراقى كە دوو ياساى جياوازن لە ياساى چاپەمەنىي كوردستان .

پىنجەم : بوونى دەستەواژەى ((سانسور ناخريتە سەر چاپەمەنىيەكان)) لە دووتوى ياساى چاپەمەنىداو نەبوونى ھىچ سزايەك تيايدا ، واى لە ھەندىك پوژنامەنوس كردووە كە بە ھەلە لە ماناى ئازادىي پوژنامەگەرى بگەن كە بەشيكە لە ئازادىي ھەر كەسيك لە كەسەكانى كۆمەل و لىي جياناكرىتەوہ .

ئەو رۇژنامە نووسانە ، پىيان وايە ياساى چاپمەنى بە ياساغ كىردى
 سانسۇر، ئەوپەرى ئازادىيى داۋنەتتى ، بۇيە بە ئارەزوى خۇيان و بىئ
 ھەستىكرىن بە لىپرسىنەۋە دادەبەزىنەسەر شەرەف و كەرامەتى خەلك و
 پىرۇزەكانى ئەم گەلەۋ لەكەدارى دەكەن . لەكاتىكدا نازانن كە ھىچ ئازادىيەك
 بىئ بەرپرسىتتى نىەۋ ھەموو ئازادىيەك بەرپرسىتتى لەگەلدايە . واتە
 رۇژنامەنوس ھەمىشە مەسئولە لەۋ شتانەى كە دەيان نوسىتت و بلاۋيان
 دەكاتەۋە . لىرەدا رۇژنامەنوس ھىچ جىاۋازىيەكى نىە لەگەل تاكەكەسىكى
 ترى كۆمەلدا ، تەنھا ئەۋەندە نەبى كە لە دەربىرىنى بىرورپايدا ئازادەۋ پىۋىستى
 بە رەزامەندى حكومەت نىە بۇ دەربىرىنى بىرورپاى خۇى .
 ھەلبەتە ئەمەش خالىكى گرینگەۋ مەيزەيەكە دراۋە بە رۇژنامەنوس
 تاۋەكو بتوانى ۋەك چاۋدىرىك رۇلى خۇى لە چاۋدىرىكىردى كاروبارەكانى
 حكومەت بىينى . بىئەۋەى گوى بداتى ئايا حكومەت رازىيەلەۋەى دەينوسى
 يانە نا .
 بەلام دىسان لىرەدا ، رۇژنامەنوس تەۋاۋى بەرپرسىارىتتى ياساى
 دەكەۋىتتە ئەستۇۋ نابى لە نووسىنەكانىدا سەرىپچى حوكمەكانى ياساى
 چاپمەنى و ياساكانى ترى ولاتەكەى بكات ، چونكە ئەۋىش لەم رۋۋەۋە ھىچ
 جىاۋازىيەكى لەگەل ھاۋلاتىەكى تر نىە .
 بۇنمۇنە ، لە ھەموو دنىادا ، ناۋناۋبانگ زىراندنى خەلك و بوختان
 پىكرىن و ھاندانى خەلك بۇ كىردى تاۋان و ياخى بوون لە رىزگرتنى ياسا ،
 بەپىي ياساى سزادان تاۋانەۋ ئەۋ كەسەى بەكارىك لەۋ كاران ھەستى
 رۋۋەۋەۋى سزاي ياساى دەبىتتەۋە .
 جا لىرەدا ، ناكىرى ئىمە رۇژنامەنوسان لەم حوكمە بېەنە دەرەۋەۋ
 خەلكانى ترىش ۋەكو خۇى بەيلىنەۋە .
 خۇ ئەگەر وابىت ، ئەۋكەسەى بىەۋى بە كارىك لەۋ كارە تاۋانانە ھەستى ،
 ۋاى بۇ باشە رۋۋەۋەۋە رۇژنامەكان تاۋەكو لە سزا پىزگارى بىت ، ئەمەش كەى
 رەۋايە .

به پیچه وانه وه ، ئەنجامدانی یه کیك له و کردارانە ی سەر وه له ریگای
پۆژنامە وه به بارودۆخیکی توند (ظرف مشدد) له قەلەم دەدرییت و سزاکەشی
تووندتر دەبێ له سزای حالەتە کە ی تر ، چونکه شوینواری ئەم تاوانانە بو
ماوه یه کی زۆرتر له جۆرە کە ی تر دەمینیتە وه و کاریگەرتریش دەبێ بۆیه
هەمیشە یاسادانەر به بارودۆخیکی توند دایدەنییت . ئەمە حەقیقەتیکی ناکری
ئیمە خوێمانی لی بی ناگا بکەین .

شەشەم : هەندیک له پۆژنامە نووسان باوهریان وایه که دەبێ هەمیشە
سەندیکا له سەنگەری ئەوان دابی بو دا کوکی کردن لیان له حالەتی پووبه پروو
بوونه وەیان بو لیپرسینه وه ی یاسایی . نەمەش باوهریکی چەوتە و دەبێ راست
بکریته وه . چونکه رۆژنامە نووس ئەگەری پووبه پروو بوونه وه ی سی جۆرە
لیپرسینه وه ی لی دەکری نەگەر هاتوو سەرپیچی یاسا و بنەماکانی ئەخلاق
پیشە کە ی بکات . ئەمانەش لیپرسینه وه ی تاوانکاری و لیپرسینه وه ی
شارسناسی و لیپرسییه وه ی پیسه ییه و پیرای لیپرسینه وه ی ئیداری ئەگەر ئەو
پۆژنامە نووسه رۆژنامە نووسنکی حکومی بوو .

بویه نەگەر هاتوو ، پورنامە نووس سەرپیچی حوکمیکی یاسایی یان
بنەمایه ک له بنەمایه کاسی بەلگە نامە ی شەرەفی پیشە کە ی کرد ، نەک بەتەنها
له لایەن دادگایان ئیدارە وه بە لکو له لایەن خودی سەندیکای
پۆژنامە نووسانی شه وه دەبێ سزا بدری .

هەوتەم : یاسای چاپەمەنی هەریمی کوردستان بە شیکه له نیزامی
قانونی عێراقی . هەرچەندە بنچینه کانی ئەو یاسایه تایبەتن له چاو بنچینه
یاساییه کانی یاسا کانی تر له ناو ئەو نیزامه یاساییه دا ، بەلام خو ئەگەر
حوکمیکیمان له ناو یاسای چاپەمەنیدا دەست نەکەوت ، ئەوا بیگومان دەبێ
پەنا ببهینه بهر یاسا کانی تری په یوه نیدار له ناو ئەو نیزامه یاساییه دا و
بیچه سپین

هەشتەم : سەندیکای پۆژنامە نووسان له وهتی دامەزراوه تا کو ئیستا جگه
له دەسنیشانکردنی هەندیک ئەرک له دووتوی یاسایه کەیدا ، نەیتوانیوه

بەلگەنامە يەككى شەرفى پيشە بۇ پۇرنامە نووسانى خۇي دەرکات تاوہکو پابەندى بن و لە حالەتى سەرپىچىکردنیشدا سزاي پيشە ييان بەسەردا بسەپىنى ، كە ئەمە يەككىكە لە ئيشە سەرەككىيەكانى سەندىكا . بە پرواى من پۇرنامەكانى لاي ئيمەش تاكو ئىستا بەلگەنامە يەككى شەرفىيان بۇ پۇرنامە نووسانى خۇيان دەرئەکردوۋە بە پىچەوانەى پۇرنامەكانى دنيا .
نۆيەم : پيمان باشە سەندىكاي پۇرنامە نووسان ئەم ھەنگاوانەى خواروہ بگرىتەبەر بۇ چارەسەرکردنى كىشەى پۇرنامەو پۇرنامە نووسان لە ھەرىمى كوردستاندا :

۱ سازدانى سىمىنارىك بۇ ئەم مەبەستە بە پشت بەستىن بە مامۇستايانى زانكوى سەلاھەددىن ، ئەوانەى پسپورن لە بوارى ماف و نازادىيە گشتىيەكان و نيزامە سياسىيەكان و نازادىي پۇرنامەگەرى و ياساى تاواندا .

داوا لەو مامۇستا پسپورانە بگرىت ، بە تۇژىنەوہ بەشدارى بکەن لەو سىمىنارەدا بۇ دەسنىشانکردنى سنوورى نازادىي پۇرنامەگەرى و چوارچىوہ ياساىيەكەى لە ھەرىمى كوردستاندا .

ھەر بۇ ئەم مەبەستە ، مىواندارىي وەزىرى پۇشنىبرى و وەزىرى ناوخۇو وەزىرى داد و وەزىرى مافى مروف بگرىت و مىواندارىش بۇ خەلکانى تر گشتى بىت .

ئەوکاتە دواى خویندەنەوہى ھەر تۇژىنەوہىك لەو تۇژىنەوانەى پيشكەش دەكرىن ، دەكرى گفٹوگو كراوہ بىت و وەزىرە بەرپىزەكان و خەلکىش موناقەشەى تۇژەرەكان بکەن . ئەمەش خۇي لەخۇيدا ، دەمانگە يەنىتە ئاکامىكى باش و مەنتقى .

۲ پىكەھىنانى لىژنە يەك لەلايەن سەندىكاوہ بۇ دىراسەکردنى ئاکامەكانى ئەو سىمىنارەو بەرزکردنەوہى راپۇرتىكى تىروتەسەل لەو بارەيەوہ بۇ ئەنجومەنى سەندىكا .

۳ پيکھيئانى ليژنه يەك بەبەشداريىبونى مامۇستاياتى زانكۆ، ئەوانەى پىسپۇرن لەو بواردەدا كە لە خالى پيشوو ئاماژەمان پيى كرد ، بۇ دانانى پرۇژە يەكى ياسايى تيروتەسەل بۇ دەسەلاتى پرۇژنامە گەرى ، بەچەشنيك كە زۇربەى لايەنەكانى پرۇژنامە گەرى بگريتەخۇ ، لەوانە لايەنى پرۇژنامە بە ھەرسى جۇريەو (پرۇژنامەى تاكەكەسى ، و پرۇژنامەى حزبى ، و پرۇژنامەى حكومى) ، ھەروەھا حوكمەكانى پرۇژنامەى سياسى و پرۇژنامەى ناسياسى لەيەكترى جيا بگريتەو .

ھەروەھا لايەنى چاپخانە و كتيبخانە و فرۇشيارە گەپۆكەكان . ھەروەھا لايەنى تايبەت بە ئەنجومەنى بالاي پرۇژنامە گەرى بە ھەردوو سەنديكاي پرۇژنامە و پرۇژنامە نووسانەو . دواتر لايەنى سزادان و دادبىنى سزايى و دادگاي تايبەتمەند بە يەكلاکردنەو ھى كيشەكانى پرۇژنامە گەرى .

۴ بلاوکردنەو ھى پرۇژە گەلەكراو كە لە پرۇژنامەكانى ناوخۇداو بەستنى كۆپو سمينار بۇ گفتوگۆكردن لەبارە يەو . ئينجا دووبارە دارشتنەو ھى پرۇژەكە لە لايەن ليژنە يەكى تايبەتمەند ، كە سەنديكا بۇ ئەم مەبەستە پيكي دەھيئى .

دواتر بەنووسراويك بۇ وەزارەتى رۇشنبىرى بەرز بگريتەو بۇ ھەناردنى بۇ ليژنەى دارشتنى ياسايى لە وەزارەتى داد تاكو ئەويش بە دەورى خۇى بۇ پەرلەمان بەرزى بكاتەو .

لەكتىيە چاپكراوهكانى دانەر:

۱. شەش كورتەچىرۆكى كوردى ھاوبەش چاپخانەى شارەوانى
۱۹۷۶.
۲. ون بوون چىرۆك چاپخانەى پۆشنىبىرى ۱۹۸۴.
۳. دەرکا چىرۆك چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۰.
۴. سەئىد زەبۆكى لای خۆمان رۆمان چاپخانەى پۆشتىبىرى ۱۹۹۶.
۵. چەمكى ماف چاپى يەكەم + چاپى دووهم چاپخانەى كرىستال
۱۹۹۸.
۶. لىكدانەوہى ياساى بەكرىدان چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۱.
۷. چەمكى ياسا چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۹.
۸. حقوق المؤلف چاپخانەى كرىستال ۱۹۹۷.
۹. ياسا و ماف چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۸.
۱۰. مافى دانەر وەرگىران، ھاوبەش چاپخانەى زانكۆ ۲۰۰۰.
۱۱. ترحىيو چىرۆك چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۸.
۱۲. دەسەلاتى چوارەم چاپخانەى پۆشنىبىرى ۱۹۹۸.
۱۳. ھونەرى مندانان چاپخانەى كرىستال ۱۹۹۸.
۱۴. ياساى پۆژنامەگەرى ، چاپخانەى قەلا ۲۰۰۳.
۱۵. ئازادىي پۆژنامەگەرى و ئەخلاقى پيشە، چاپخانەى منارە، ۲۰۰۴.
۱۶. تاوانەكانى پۆژنامەگەرى، چاپخانەى منارە ۲۰۰۴.
۱۷. ئازادىي پۆژنامەگەرى و ديموكراسىيەت، چاپخانەى كەويل ۲۰۰۴.
۱۸. حقوق الانسان ، چاپخانەى پەرورەدە، ۲۰۰۴.

له بهر هه مه چاپکراوه کانی پرۆژهی ماف:

- 1- پهیره و پرۆگرامی ریکخراوی بلا و کورده وهی رۆشنیری یاسایی 2001.
- 2- الفدرالية الكوردستانية و التوقعات المستقبلية 2001.
- 3- له بارهی رۆشنیری سیاسی - د. شیرزاد احمد النجار - و. محمد وهسمان 2002.
- 4- ده ماگی ریی نه ته وایه تی - د. محهمه د گه زنه یی 2002.
- 5- مساهمة في الامن القومي و سياسة الدفاع و جدلية العلاقة بينهما الحقوقي / ماجد طاهر خليل 2002.
- 6- یاسای رۆژنامه گهری - د. کهمال سه عدی 2003.
- 7- شرح قانون الجنسية العراقية - المحامي سرکوت سلیمان.
- 8- شرح اصول المحاکمات الجزائية - د. ززگار محمد قادر، 2004.
- 9- نازادی رۆژنامه گهری و نه خلاق پیشه - د. کهمال سه عدی، 2004.
- 10- فلسفه ی یاسا / پ. د. عبدالرحمن رحیم عبدالله / وهرگی رانی عوبید خدرو سه رکهوت سلیمان و هیوا ابراهیم چهیده ری / 2004
- 11- قانون ادارة الدولة العراقية للمرحلة الانتقالية/ 2004
- 12- پیناسه ی ده ستوور / د. عبد الرضا الطعان / وهرگی رانی سابیر رهشید 2004/
- 13- السيادة و التدخل الانساني / د. مهدي جابر مهدي / 2004
- 14- ئۆپه ریتی بالاسیمیا / هۆنرا وهی کازم کۆیی / 2004
- 15- په یامی یاسا / دلیر ئیبراهیم / 2004
- 16- النظرية العامة لحقوق الانسان / د. جابر صابر طه / 2004
- 17- یاسای (دادگای تاوانکاری عیراقی تایبه تمه ند) کریم محمد سوئی / 2004

- ١٨- ضمانات حماية حقوق انسان في اقليم كردستان العراق / يعقوب عزيز
قادر/٢٠٠٤
- ١٩- خولى كۆمپيوتهر و رۆشنبىرى ياسايى/توانامحمد/٢٠٠٥
- ٢٠- ياسا ژيانى/هاشم ئهتروشى/٢٠٠٥
- ٢١- راستى و ياسا /دايكي بههره/٢٠٠٥
- ٢٢- بهرهو ياسا/هاشم حوسين بلباس /٢٠٠٥
- ٢٣- الشرائع السماوية السابقة .../د.محمد گزنى/٢٠٠٥
- ٢٤- ئاوينهى شارستانى/كازم كۆيى /٢٠٠٥
- ٢٥- ظاهرة عمل الاطفال في محافظة دهوك/حاجي رمضان بيسكى و شريف
تيجر/٢٠٠٥
- ٢٦- فلهسفه و ياسا له چهند وتارىكدا /د.كمال سعدى/٢٠٠٥